

М. Вербенц, асп.

КОМІСІЯ З ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ 1849 РОКУ В ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ТЕРМІНОЗНАВСТВА

На матеріалі першого українського словника юридично-політичної термінології, аналізується початковий етап становлення термінологічної та лексикографічної справ в Україні.

The article is devoted to analysis of formation of law terms and vocabulary in its initial stage in Ukraine based on the first Ukrainian dictionary of juridical and political terminology.

Зі зростанням інформаційного попиту сучасної науки збільшується масив спеціалізованої лексики, яка обслуговує галузеві знання та різні сфери соціальної діяльності людини, і завдяки тому протягом останніх десятиліть дуже активно розгорнулася термінологічна справа. З уваги на те, що її нестача була споконвічною проблемою, вчені зі сходу та заходу України поставили собі за мету витворення національної наукової термінології.

Досі термінологічне питання мало висвітлювалося, оскільки українсько-польський аспект не був настільки актуальним, особливо у сфері правничої лексики. До останнього дня, якщо існували роботи з українсько-польської термінології, то вони, на жаль, не стосувалися саме юридичної тематики.

Треба відмітити, що, в порівнянні з українською, польська юридична термінологія утворилась набагато раніше, і пішла іншим шляхом. Як частина офіційної лексики, вона відчувала потужніший вплив латини. На сучасному етапі розвитку українсько-польських стосунків, тема юридичної лексики стає все більш актуальною. У зв'язку з цим, ми присвячуємо нашу роботу становленню українського та польського термінознавства в юридичній галузі.

Національну мову завжди відстоювала інтелектуальна, національно-свідома частина суспільства – подвижники, які мріяли про самостійну Україну. Видатний культурний діяч і вчений Іван Огієнко рекомендував: „Недержавний народ, що прагне стати державним, мусить заздалегідь пильно вироблювати собі й

найрізноманітнішу технічну термінологію цілого державного життя: комунікаційну, військову, правничу, урядову, канцелярійну, шкільну і т. ін. У народі державного всю цю термінологію творить ціле урядове життя, а в недержавного – державна свідомість інтелігенції”.¹ Також авторитетний Іван Франко, якого, без сумніву, можна зарахувати до грона термінознавців своїх часів, висловлював думку, що: „[...] чим докладніша, доказніша має бути наука, тим сильніше мусить учений боротися з сею поетичною сугестією, отже, поперед усього з мовою, – відси йде, напр., конечність витворювати наукову термінологію, звичайно, дику, варварську, в очах філолога, або звичай уживати для такої термінології чужих слів, відірваних від живого зв’язку тої мови, в яку їх вплетено, – на те, щоби не збуджувати ніяких побічних образів в уяві”.²

Отже люди освічені взяли на себе виконання цього завдання, цієї складної та не завжди вдячної роботи – створення національної наукової термінології. Це відповідальна роль, і навіть найдосвідченіші вчені розуміють: що б вони не взяли за основу терміноодиниць – народне слово чи слово іншомовного походження, – завжди хтось нарікатиме, що цей термін штучний.

З часом проблемою стала відсутність є д и н о ї наукової термінології. І.Огієнко переконував, що „Єдність наукової термінології – це сильний двигун розвитку науки, а тим самим і культури народу”.³ З того часу вчені вже намагалися впорядкувати та в нормувати термінологію, фіксуючи значення окремих термінів державними стандартами, спеціальними словниками і довідниками. Одночасно з інтенсивною лексикографічною роботою, розвивалося вчення про термін і його визначення, а розроблення фахових словників засвідчувало концепцію українського термінотворення і сприяло виробленню термінологічних стандартів.

Досвіду укладання саме українських термінологічних словників, а тим самим історії українського термінознавства (хоча тоді його так ще не називали), нещодавно виповнилося півтора століття. Дехто може сказати, що це зовсім не довгий період, якщо порівнювати з іншими країнами. Не слід забувати, що творення української наукової мови відбувалося в нелегких умовах, зокрема через вплив екстралінгвальних факторів, з яких найголовнішим була відсутність держави. Український народ був змушений перебороти такі проблеми, яких не мали інші нації, або мали їх у меншому ступені.

Повернемось однак до початків лексикографічної практики, які можна одночасно вважати зародком українського термінознавства. Першим українським термінологічним словником дослідники визнають виданий у Відні у 1851 році „Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs. Von der Commission für slavische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-ruthenische Separat-Ausgabe” – результат роботи української секції комісії, скликаної австрійським урядом для складення правничої слов’янської вислівні.

Австрійська імперія, у складі якої знаходилася Галичина на середину XIX століття, вела гнобительську політику щодо підневільних народів. Однак серія визвольних революцій в Європі, яка у 1848 року докотилася до Львова, спричинилася до посилення національних рухів, і в результаті змусила австрійську владу піти на поступки. Імператор Фердинанд змушений був декларувати демократичні свободи та проголосити конституцію.

Політичні принципи національного відродження проголошені були того ж року у Львові під час з’їзду „руських”⁴ учених. Одним із найголовніших питань, які ставилися на соборі, було питання про відновлення прав української мови й більш широке її вживання в усіх ділянках спілкування. Українською інтелігенцією передбачався, зокрема, розвиток наукової термінології. Активну участь в дискусіях брали: Яків (Якоб) Головацький, Йосип (Іосіф) Левицький и Йосип (Іосіф) Лозинський.

Після прийняття Конституції від 4 березня 1849 року, згідно з якою всі нації, що входили до складу Австрійської імперії проголошувалися рівноправними, з ініціативи міністра Туна-Гогенштейна (Leo Thun-Hohenstein) в 1849 році було створено комісію для опрацювання юридичної термінології їх мовами. До неї скликано визначних знавців слов’янських мов. Ситуацію, що склалася на той час, Павел Йозеф Шафарик (Pavel Jozef Šafařík),⁵ який очолив цю комісію пояснював такими словами: „Після того, як основний принцип рівноправності всіх об’єднаних в австрійській монархії народів зробив широке використання всіх національних мов суттєвою умовою законодавства, що відповідає цьому принципу, та однаково справедливого по відношенню до громадян усіх національностей управління, увага високого імператорсько-королівського Міністерства юстиції безперервно спрямовувалася на те, щоб забезпечити цьому принципу найповніше застосування в усіх

сферах державного життя і відвести різним національним мовам належне місце в законодавстві та управлінні”.⁶ У додатку до Конституції, розпорядженням цісаря передбачалося створити й видавати у Відні загальний імперський вісник законів та урядових постанов на всіх вживаних у країні мовах з однаковою чинністю всіх текстів. Тоді з’явилися недоліки. Мови, які здавна були виключені з високих політичних кіл, не мали деяких загальнонавчаних понять, котрі належали до нового державного життя, і не без труднощів задовольняли ті вимоги, що несподівано були перед ними поставлені.

Для усунення перешкод, які з цієї причини постали перед вживанням згідно з конституційними положеннями власне слов’янських мов, міністерство прийняло рішення створити комісію і доручити їй виконання завдання, пов’язаного з „розробкою юридичної термінології, яка відповідала б духові цих мов, у достатній мірі задовольняла б потреби теперішнього законодавства та управління, і була б узята почасти зі старих правових джерел, а почасти утворена із природного багатства різних діалектів⁷ і яка могла б бути нормою спочатку для редакції імперського вісника, а потім для вживання в загальній практиці”.⁸

Комісія була поділена відповідно до вживаних в австрійській монархії слов’янських мов на п’ять секцій, тобто на чеську, польську, русинську, словенську та ілірійсько-сербську. Підготовчий комітет, який був створений з числа членів комісії, мав заздалегідь відбирати з існуючих законів та кодексів, матеріали, а потім розподіляти їх за секціями для здійснення перекладу.

До української секції комісії вибрано професора Львівського університету, відомого культурного діяча Якова Головацького, радника міністерства освіти Григорія (Грегора) Шашкевича, а також редактора імперського вісника законів Юлія (Юліуса) Вислобощького. Як їм, так і всім членам, скликаним з коронних країв Австрійської імперії, а перед усім голові комісії П.Й.Шафаріку, властива була одна спільна ідея – підняти Слов’янщину, зокрема через зближення як австрійських слов’ян, так і всіх слов’янських племен між собою.

Вперше комісія зібралася 1 серпня 1849 року. Вона працювала щодня протягом трьох місяців і ще один місяць присвятила на загальну ревізію матеріалу. У результаті тих зібрань, українська секція накопичила та переклала на українську мову 17 000 німецьких слів й висловів, які знайшли відбиток на 294 сторінках видрукованого

словника. Словникову статтю укладачі побудували з німецького слова (на готичному шрифті) й еквівалентних йому, переважно декількох українських слів та термінологізованих висловів, писаних кирилицею, із зазначенням наголосу на кожному з них.

Словникова стаття, на жаль, не вміщує додаткових зауважень відносно складних закінчень у відмінках, але найголовніше, в ній вказані всі контексти одного слова. Наприклад, з реєстровим словом *abgeben* в межах однієї статті, залежно від контексту, наводяться такі поняттєві окреслення: *дати свѣдоцтво, выдати лѣкарство хоромъ, оучинити вырокъ, ѳтдати квотъ до кассы, освѣдчити сѧ о чѳм.* Укладачі словника поставили собі за мету розглядати вибрані із законів слова не абстрактно, а у взаємозв'язку з їх конкретним значенням у відповідному законі, тобто розглядати їх в усіх істотних місцях для того, щоб максимально наблизитися до означених, ними понять,⁹ і це безсумнівно, підносить цінність роботи. Ідея розташування в одній словниковій статті всіх відомостей про термін є, з одного боку цінною, проте з погляду сучасної лексикографії потребує докладнішої аргументації. Сьогодні термінознавці підкреслюють, що, з уваги на бажану точність і однозначність, термін не може бути контекстуальним. Без змістовної однозначності, як відзначає російський дослідник мови закону А.С. Піголкін, термін не може виконувати свою чи не найголовнішу функцію означення спеціального поняття.¹⁰

Важливим було також те, що, як зазначають самі укладачі, з уваги на відчутний брак українських словників, до юридично-політичного словника увійшло багато неспеціальної лексики.¹¹ У цьому випадку потреби сучасності і можливість практичного використання переважили і витиснули вимоги строгої логіки на задній план. Отже виходить, що або слово *abgeben* взагалі не є терміном, але було включене у словник із вищезгаданих причин, або слово *abgeben* отримує значення термінологізованого вислову тільки завдяки залученим до нього додатковим словам і залежить від них, тобто від контексту.

З докладного аналізу джерельного матеріалу випливає факт, що мовознавцям початку ХІХ століття невідома була лексема „термін”¹² у такому значенні, як ми розуміємо її сьогодні. Незважаючи на те, що у працях часто йшла мова про „термінологію”, ніде не вживається слово „термін”, яке в цьому випадку і саме є терміном. П.Й. Шафарик у коментарях до першого видання словника (в німецько-чеському

варіанті) дуже часто користується поняттями „слово” і „вислів”, а також „відповідна фразеологія”. Рідко, однак, зустрічається німецьке слово *Kunstwort*. Цей факт, разом з визначенням слова „термінологія” в енциклопедичному словнику 1848 року, де мова йде про „сложность искусственныхъ слов, употребляемыхъ въ какой-либо наукѣ или въ каком-либо искусствѣ, слѣд. искусственный языкъ [...]”¹³ – усе це дає підстави вважати, що за термін укладачі сприймали слова і вислови, створені штучним шляхом. Згаданий „искусственный языкъ” пов’язується з деякими труднощами в сучасній українській науковій інтерпретації. Він може означати „штучну мову”, і скоріше за все слід дотримуватись такої гіпотези. Однак можливий і такий семантичний варіант, де це окреслення буде стосуватися мови певної науки або мистецтва, на що і вказує старий словник, а відповідно не можна виключати і такого тлумачення. Ніякого сумніву не залишає те, що використовуючи цю терміноодиницю (*Kunstwort*), термінознавці-піонери мали на увазі її зв’язок з іншим, більш широким функціональним простором, тобто її обслуговування спеціальної сфери мовлення. Це було насамперед спеціальне слово, що повинно було називати спеціальний об’єкт, або явище, і в цьому плані думка дослідників того часу нічим не відрізняється від поглядів їхніх колег з ХХІ століття.¹⁴

У наші дні ми диспонуємо вже далеко розробленими теоріями, розглядаємо мову як систему вищого порядку – мовний код, складений із граматичних, логічних, культурних та інших законів. Юридична мова є його підсистемою – субмовою, або субкодом. До головних ознак терміну, крім номінативної функції та професійного значення, входить його співвідношення з іншими найменуваннями в даній галузі. Терміни відображають об’єктивні зв’язки, існуючі між поняттями, оскільки виражені ними поняття складають внутрішню зв’язну систему – передають місце понять в системі. Як правильно відзначають сьогодні лінгвісти „системність є однією з найважливіших умов існування терміна. Термін може існувати лише як елемент терміносистеми, якщо під останньою розуміти систему понять теорії, що описують певну спеціальну сферу людських знань чи діяльності”¹⁵.

При складанні першого українською мовою політично-юридичного словника упорядники виробили певні категорії в оцінці терміна як визначеної дефінітивно назви і сформуvalи перші

концептуальні засади термінотворення. Однак натрапили вони і на цілий ряд труднощів. Дуже важко виявилось дібрати український відповідник до німецького реєстрового слова. Треба підкреслити, що проблема перекладу німецьких термінів українською мовою існувала не тільки на рівні різних систем мови (їх невідповідності), але і на рівні відмінних систем права. Тож укладачам доводилося занурюватися глибше і заглиблюватися в іншу правову систему. Крім того, йшлося не про ситуацію, за якої потрібно було опрацювати юридичну та політичну термінологію для нерозробленого і чисто національного законодавства, тобто такого, яке розвивалося природним шляхом на основі життя українського народу, а про те, щоб із найточнішим визначенням понять перекласти тисячі вже існуючих термінів, іноді штучно створених, з німецької на українську. В той час німецька мова починала вже, на думку дослідників, страждати від надлишку термінів, особливо в новому законодавстві. Деякі з цих термінів дійсно створювалися самими учасниками даної галузі діяльності чи термінологічної справи. У згаданому вже вище словнику читаємо: „Терминологія происходит сама собою въ ремеслахъ, искусствахъ и наукахъ, весьма полезна для кратчайшаго разумѣнія ученыхъ, ремесленниковъ и художниковъ между собою. Но безпрестанное измѣненіе и накопленіе новыхъ словъ и выраженный также можетъ сдѣлаться отяготительнымъ и вреднымъ”.¹⁶ Серед австрійських слов’ян панувало переконання, що такі штучно витворені слова, які часто складені з модифікованих елементів церковнослов’янської, російської, польської, німецької мов та діалектних слів, приносять тільки шкоду, тому що нема ясності і точності в назвах поняття.

Сьогодні вчені підкреслюють: щоб юридичний текст, особливо законодавчий, був чітким і лаконічним, бажано, аби він вміщував виключно терміни. За В.М.Коганом – це ідеальна ситуація, до якої потрібно прагнути, але яка ніколи не буде досягнута „[...] из-за сложности самой действительности, составляющей предмет права и его цель”.¹⁷

Завдяки тому, що право регулює відносини між членами кожної, навіть найменшої, громади, воно є галуззю суспільного життя, яка з’являється як одна з перших. Тому історичні пам’ятки правничої писемності, поряд із текстами релігійного характеру є, як правило, найстарішими пам’ятками історії кожної мови. У українській, і в

польській мові правничі термінологія була тією лексичною підсистемою, яка відокремилася першою.¹⁸

Якщо початком розвитку української правничої термінології як терміносистеми можна вважати момент першої спроби її систематизації, котрий випав на середину XIX ст., то на польському ґрунті мову права почали систематизувати ще в старопольській період. Це засвідчують збірки правничих термінів, які у Польщі з'явилися ще на початку XV ст. У XVI столітті (1531р.) Ян Цервус з Тухолі (Jan Cervus z Tucholi) видає „Farrago actionum civilium Juris Maydeburgensis”,¹⁹ в залучений до якого словник вміщує багато правничих термінів. У праці Бартомея Гроїцкего (Bartłomiej Groicki) з 1567 р. під назвою „Rejestr do Porządku i do Artykułów prawa majdeburskiego i cesarskiego” знайдемо розділ „Słowa prawne w rzeczy sobie podobne”. Наприкінці XVIII століття потребу дослідження правничої термінології помітила вже польська наука.²⁰

Ще під час роботи з'їзду українських вчених яскраво заявила про себе особистість Я.Головацького, котрого було тоді обрано головою „Выдѣлу управи языка руского и Словесности русской”. Відділ сформував своєрідний перспективний план розвитку української мови з орієнтацією на її народний елемент. Тож не повинен дивувати факт, що встановлене відділом правило: „Маємо ся тримати того языка, якимъ нашъ нарѣдъ говорить, и що всюда або по найбільшой части ѳтъ него уживане, має быти правиломъ”,²¹ активно використовувалось і українською секцією урядової термінологічної комісії. Тому у „Juridisch-politische Terminologie...” значна кількість термінів та термінізованих виразів у своїй основі загальнонародна: *законъ, законодавець, правознавець, скарга, дати свѣдоцтво, наочный свѣдокъ*. Головацький дотримується думки, що: „Язык изъустный народа є запевно правдиве и перше жерело для письменного языка, бо въ устах народа найчистѣйше заховуются всѣ формы, цѣлый ладь и складъ языка, правый духъ его”.²²

У словнику зафіксовано багато старослов'янїзмів і термінів, побудованих на церковнослов'янській основі. На тому ж з'їзді, у своїй промові Я.Головацький проголошував: „Кождый признае, що языкъ нынѣ зъ усть народа взятый недостаточный до выраженья всего того, що наука тепер требуе; нащожъ намъ голову ломати надъ твореньемъ новыхъ слѣвъ, котрї кто знае чи удадутся такъ зложити, щобъ не были противнї духови языка; сягнѣмъ до нашего жерела, до тои ѳтвѣчної колоды, тамъ множество слѣвъ готовыхъ: хоть

глибоко сягати але здорова чиста вода”.²³ В іншому місці він наголошував: „Не цураймося старою Словенщиною (церковнословенскою) [...] є то языкъ, котрый нась ись шѣстьдесятью миліонами Словень вяже; [...] все то що писано на нашѣй Руси маємо взяти пѣдъ увагу, розѣбрати, изслѣдити, испытати, маємо вытягнути, выссати все що є наше родиме руске”.²⁴ Однак звернення до церковнослов’янської мови, або до її модифікованого, „підмальованого” під народну мову варіанта, було, як сьогодні вважає дослідниця – галичанка Олександра Сербенська, великим кроком назад.²⁵ Спроби використати церковнослов’янську мову, яка давно відмерла і втратила словотвірну та синтаксичну здібність, якраз і призводили до формування своєрідного суржика і „язичія”. Це була мішанина „церковщини”, „російщини” і „польщини”. Треба пам’ятати, що у Галичині на початку ХІХ століття панувало упередження до живої мови українського народу, яка багатьом здавалася грубою і повною помилок, і яку потрібно ушляхетнювати за допомогою асиміляції з церковною мовою.

Автори словника використали багато термінів із пам’яток старовини: „Руської правди” та „Литовського статуту”.²⁶ У словник було впроваджено багато вузькодіалектних слів і таких, які члени комісії утворювали самостійно, як от: *обвиненець*, *выкличникъ*, *второпись* (у значенні *дублікат*), *кноване*.

Укладачі залучили до словника деякі інтернаціоналізми, однак тільки такі, що вже закріпились в мовній практиці, приміром: *комісія*, *аренда*, *контроль*, *фабрика*, *фонд*.²⁷ У цілісному ж матеріалі помічається загальна тенденція до свідомого уникання інтернаціоналізмів. Якщо вони з’являються, то переважно у супроводі відповідного терміна-дублета, наприклад: *депеша* – *скора вѣсть*, *акта* – *письма*, *аренда* – *закупъ* і т.д.

Відповідно до проголошеної ідеї створення спільної для усіх австрійських слов’ян юридично-політичної термінології, члени української секції комісії найбільш полюбили звертатись до інших слов’янських мов, зокрема до польської (*обѣтница*, *поборца*, *подпалачъ*, *згажати сѧ*, *вимовка*) та чеської (*сѣднатель*, *видаватель*, *не притомнѣсть*, *часопись*, *тискарня*). Саме з мовної практики чехів (у т.ч. через голову комісії П. Шафарика) прийшла ідея пуризму. Активно реалізована в той час думка про слов’янську взаємність словацького поета і філософа Я.Коллара (Ján Kollár), працюючого в чесько-моравсько-словацькій секції комісії, передбачала зближення

всіх слов'янських народів, аж до об'єднання їх на базі єдиної, спільної для всіх слов'ян мови. Укладачі вирішили, що скрізь, де існує можливість вибрати одне з кількох однаково придатних слів, слід віддавати перевагу тому з них, яке є в ужитку в більшості або принаймні в кількох слов'янських мовах. Зважаючи на цей принцип, який взято було за норму, та на бажання знайти найкращий термін, у словнику зустрічаємо багато синонімів. На позначення одного поняття пропонується декілька варіантів слів: *наслѣдствованье – одѣдиченье, виновникъ – сдѣлатель – виноватець, неправдивий – неистый – подложный*.

Як сказано раніше, важливою ознакою терміна є точність і однозначність, що в свою чергу, гарантує єдність юридичної термінології, яка є умовою для правильного і єдино можливого застосування права. Відомо, що як в юридичному тексті, так і в термінологічному словнику синонімія є невиправданою, оскільки різноманітність може нанести шкоду чіткості, точності й однозначності тексту. Порушення принципу єдності юридичної термінології, тобто лексико-семантична неоднозначність, може спровокувати серйозні правові наслідки.

У підсумку можна сказати, що теоретичні концепції мовознавців того часу наближались до сучасних теорій. Звичайно, вони не так розвинені та опрацьовані, але іноді вони дивують своєю науковою зрілістю. Автори словника послідовно дотримувалися визначених граматичних та орфографічних правил, які ґрунтувалися здебільшого на власних наукових дослідженнях.²⁸

Відбиті у словнику закони термінотворення можна спробувати звести до чотирьох основних принципів: 1) якомога частіше орієнтуватися на народну основу; 2) користуватися у словотворенні церковнослов'янською мовою; 3) інтернаціоналізми можливі, але з паралельними перекладами на терміни в більш „народному дусі” (в такому випадку часто використовується їх структурне чи семантичне калькування); 4) запозичення є бажаними, якщо вони з інших слов'янських мов (вони розглядалися як результат історичної, економічної і культурної спільноти споріднених слов'янських народів).

Характерним є факт, що вже тоді звучали перші голоси у дискусії про те, на що орієнтуватися національній науковій мові. У даному випадку перевага була на боці питомих ресурсів, що є близьким і нашому часові.

Попри все сказане раніше, потрібно мати на увазі й обставину, що процес термінологічного творення є свідомим і цілком регульованим. Відповідно до цього, він має враховувати „термінологічні” можливості даної мови, а саме такими українська мова володіє досконально. Цей потенціал, що закладений у структурі мові і виявляється на різних її рівнях, є надзвичайно важливим.

Уже доведеним є твердження, що мова – це живий організм. Тож завдяки властивому їй інстинктові самозбереження, вона й надалі розвиватиметься. Наше завдання – знайти науково аргументовані засади і критерії, що дозволять узгодити внутрішньо властиві мові інтенції з суспільною комунікативною практикою народу.

¹Огієнко І. Наука про рідномовні обов’язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. – К., 1994. – С. 56; ²Франко І. Вступні uwagi про критику // Франко І. Збір. творів: У 50т. – К., 1984. – Т. 31. – С. 47; ³Огієнко І. Указ. раб. – С. 55; ⁴„Руський” у розумінні галичан означало український; ⁵Шафарик П.Й. (13.05.1795 – 26.06.1861) – чеський і словацький філолог, етнограф. Основоположник багатьох галузей славістики. Як один з перших, науково об’єктивно визначив територію та етнічні межі українського народу й обґрунтував самостійність української мови, що в той час набувало значення захисту національної ідентичності українців; ⁶Vorbericht // Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs. Von der Commission für slavische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-ruthenische Separat-Ausgabe”. – Wien. 1851. – С. III; ⁷„[...] у цей час значна частина інтелігенції, навіть та, що обстоювала українську мову, вважала її . д і а л е к т о м [виділення наше – М.В.], або ж мовою вмираючою, а не активною, унікальною, самобутньою системою світобачення, способом самовираження окремої нації, засобом визначення національної ідентичності”. (Бойко О.Д. Історія України. – К., 1999. – С. 202.); ⁸Vorbericht // Juridisch-politische Terminologie... – С. IV; ⁹Гам само. – С. VI; ¹⁰Язык закона / под ред.: А.С.Пиголкина – М., 1990. – С.60; ¹¹Vorbericht // Juridisch-politische Terminologie... – С. XII; ¹²Терміном називали тоді означений проміжок часу (Juridisch-politische Terminologie... – С. 212) або стовп (з нім. Terminus), верхня частина якого мала форму людської голови до грудей, а нижня частина складалася з чотирикутних звужених до низу стовпів. (Справочный энциклопедический словарь. Изд. К.Кайя. – СПб., 1848. – Т.10. – С. 229.); ¹³Справочный энциклопедический словарь. Изд. К.Кайя. – СПб., 1848. – Т.10. – С. 228; ¹⁴Див.: Реформатский А.А. Введение в языкознание. – М., 1952. – С.80; Язык закона / под ред.: А.С.Пиголкина – М., 1990, – С. 60; Д’яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення. Семантичні і соціолінгвістичні аспекти. – К., 2000. – С. 11; ¹⁵Д’яков А.С., Кияк Т.Р.,

Куделько З.Б. Указ. раб. – С.11; ¹⁶Справочный энциклопедический словарь. Изд. К.Кайя. – СПб., 1848. – Т.10. – С. 228; ¹⁷Коган В.М. К вопросу о формализации отрасли права // Вопросы кибернетики и права. – М., 1967. – С.106; ¹⁸В Польщі найстаршими історичними пам'ятками правничої писемності вважаються „Вісліцькі статуті” сер. XIV ст. На українському ґрунті т.зв. актова мова більше активно заявила про себе в „Грамотах Галицько-Волинських” XIV – XV століття. Однак ще „Руська правда” вказує на те, що в XI ст. правнича субмова була вже достатньо розвиненою, щоб забезпечувати не тільки вимоги державно-політичного життя, але й збільшуватись шляхом творення нових терміноодиниць; ¹⁹Karpiówna M. Słownik Jana Cervusa z Tucholi. – Wrocław, 1973; ²⁰Ostrowski T. O wyrazach albo terminach sądowych prawnych // Ostrowski T. Prawo cywilne albo szczególne narodu polskiego. – Warszawa, 1784. – Т. 2. – С. 29-45; Maciejowski W.A. Język prawny i technika // Maciejowski W.A. Historia prawodawstw słowiańskich. – Warszawa-Lipsk, 1832. – Т. 1. – С. 216-219; ²¹Головацький Я. Историческій очеркъ основанія Галицко-руської Матицѣ и справозданье первого собору ученыхъ рускихъ и любителей народного просвѣщенія. – Львів, 1850. – Ч. 5. – С. СІ; ²²Там само. – С. 74; ²³Там само. – С. 77; ²⁴Там само. – С. 76-77; ²⁵Див.: Сербенська О.А. Взаємодія інтернаціонального і національного в мовленнєвій практиці Франка-журналіста // Основи мовотворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка. Текст лекції. Львівський державний університет ім. І.Франка, 1993. – С. 96; ²⁶Див.: Vorbericht // Juridisch-politische Terminologie... – С. XI; ²⁷Там само. – С. XII-XIII; ²⁸Там само. – С. XII.